

Úpadok demokracie: Maďarsko a Poľsko

STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA PO R. 1989

PODZIM 2021

DOC. M. RYBÁŘ, PHD.

Maďarsko:

Zmena ústavných pravidiel 2011/12

- ▶ Fidesz získal 52,7% hlasov, ale 66% kresiel v parlamente
- ▶ Od volieb 2010 do apríla 2011 zmenil parlament ústavu 12x a následne prijal úplne novú ústavu, vstúpila do platnosti 1.1. 2012
- ▶ Zvýšenie počtu sudcov z 11 na 15 (spolu s končiacimi sudcami nová vláda nominovala 7 sudcov)
- ▶ ÚS nemôže preskúmať ústavnosť zákonov s dopadom na štátny rozpočet, ak nie sú priamo porušené taxatívne vymenované práva
- ▶ Sťaženie abstraktnej kontroly ústavnosti a jednotlivci musia najskôr využiť bežné súdy

Zmena ústavných pravidiel 2013

- ▶ anulovanie všetkých rozhodnutí ÚS pred 1.1. 2012
- ▶ Zároveň Fidesz prijal tri desiatky zákonov regulujúcich sociálnu oblasť, dane, hospodárske politiky, poľnohospodárske a rodinné právo, atď. ústavnu 2/3 väčšinou (tzv. kardinálne zákony)
- ▶ Došlo aj k predĺženiu funkčného obdobia rozličných regulačných orgánov až na sedem a viac rokov,
- ▶ takže prípadná zmena vlády by mala na personálne rozhodnutia na kľúčové oblasti vnútornej politiky výrazne obmedzený dopad

Zmeny volebných pravidiel

- ▶ 2014: zmenšenie parlamentu (z 386 na 199), čo je pokles na 52% oproti minulosti
- ▶ 106 jednomandátových obvodov (podiel tejto zložky na volebnom systéme sa zvýšil zo 45% na 53%)
- ▶ zrušenie druhého kola vo väčšinovej časti kombinovaného volebného systému
- ▶ 5% kvórum (10% pre 2 a 15% pre 3 strany)
- ▶ Nárast nerovnomernosti volebných obvodov (gerrymandering)

Vznik hybridného politického režimu

- ▶ Klúčové bolo, že Fidesz dokázal svoje víťazstvo zopakovať v rokoch 2014 aj 2018
- ▶ V oboch prípadoch znovu dosiahol potrebnú 2/3 ústavnú väčšinu (už prostredníctvom zmeneného volebného zákona)
- ▶ Vo voľbách s vysokou volebnou účasťou 70% získal Fidesz takmer polovicu všetkých hlasov (49%)
- ▶ Druhý skončil Jobbik s 19%, nasledovalo spojenectvo Socialistov a zelených s 12% a ďalšie dve zelené-liberálne strany (spolu tiež 12%)
- ▶ Nerovnováha pravice a ľavice pretrváva, dedičstvo udalostí z r. 2006

Vol'by 2018

- ▶ Fidesz úspešne mobilizoval svojich prívržencov, dokonca oproti roku 2014 ešte zvýšil absolútne počty získaných hlasov
- ▶ Vol'by boli slobodné, ale nie spravodlivé: štátne orgány evidentne konali v súčinnosti s vládnu stranou (monitorovacia správa OBSE)
- ▶ Rozdrobená opozícia, skutočne významná voličská podpora pre Fidesz, silne väčšinový systém a podpora štátnych inštitúcií kontrolovaných Fideszom priniesla strane opakované volebné víťazstvo

Viktor Orbán

- ▶ Charizmatický politický vodca, radikálny študentský antikomunistický aktivista, zakladateľ liberálneho mládežníckeho hnutia Fidesz (1988)
- ▶ Po neúspechu vo voľbách 1990 a 1994 začal transformovať liberálny Fidesz na konzervatívnu a nacionalistickú stranu
- ▶ Fidesz začal zakladať „občianske krúžky“, otvoril sa členom ďalších menších pravicových strán (dvojité členstvo), uchádzal sa o podporu cirkví → silná organizačná štruktúra a masové členstvo
- ▶ Socialisti po voľbách 1994 uskutočňovali radikálnu ekonomickú transformáciu, Fidesz zdôrazňoval antikomunizmus, národ, solidaritu a sociálne zabezpečenie

Viktor Orbán

- ▶ Orbán sa neštylizuje do podoby „otca národa“, jeho politika je založená na politickej polarizácii, rozdeľovaní spoločnosti a na kontrole tej jej časti, ktorá je najväčšia a najlepšie organizovaná
- ▶ Ekonomická a utečenecká kríza v Európe pomohla (spolu so škandálmi Socialistov) Orbánovi k moci
- ▶ Pestovanie strachu z utečencov a pocitu vonkajšieho ohrozenia
- ▶ Zároveň prísun peňazí z fondov EU, ktoré Fideszu umožňuje zavádzanie sociálnych benefitov a obohatenie sa ľudí blízkyh politickému vedeniu

Ovládnutie médií

- ▶ Národný komunikačný úrad, súčasť úradu premiéra, fakticky kontroluje výdaje štátu na reklamu zadávanú v médiách
- ▶ V roku 2015 došlo k sporom medzi Orbánom a jemu blízkym oligarchom vlastniacim sieť médií
- ▶ V krátkom čase došlo k zastaveniu štátnej reklamy v týchto médiách a vzniku alternatívnych mediálnych titulov, ktoré túto mediálnu skupinu nahradili
- ▶ V roku 2018 mediálne skupiny podnikateľov blízkych Fideszu, vlastniace tieto médiá, darovali vlastnícke podiely novovzniknutej Stredoeurópskej mediálnej nadácii

Ovládnutie médií

- ▶ Pod priamu kontrolu štátu/vlády/strany sa dostalo niekoľko desiatok médií – od televízií, denníkov, týždenníkov, webových portálov a rádii
- ▶ Transakcia bola kvalifikovaná ako „vznik strategického podniku“ a jeho činnosť tak ani formálne nepodlieha antimonopolnému úradu
- ▶ počet nezávislých médií je minimálny, navyše čelia faktickému bojkotu štátom vlastnených zadávateľov reklamy
- ▶ Aj firmy, ktoré majú záujem o štátne zákazky, rozumejú, kde je pre nich výhodnejšie inzerovať
- ▶ Okrem zadávania reklamy a kontroly obsahu štátom kontrolovaných médií vláda ovplyvňuje verejnú mienku aj priamo, prostredníctvom „informačných kampaní“

Vývoj pred voľbami 2022

- ▶ v čase pandémie prijal parlament zákon, ktorý vkladá exekutíve a predsedovi vlády mimoriadne výkonné právomoci, a to bez časového obmedzenia
- ▶ vláda po víťazstve opozície v komunálnych voľbách (Budapešť a väčšie mestá) zmenila spôsoby financovania organizácií v pôsobnosti samospráv – zvýšenie závislosti od vládnych grantov
- ▶ opozičné strany dlhodobo pracovali na dohode, aby v nasledujúcich voľbách protikandidátom Fideszu kandidoval iba jeden spoločný opozičný politik (primárky 2021)
- ▶ Nový volebný zákon, ktorý umožní kandidovať len strane, ktorá navrhne najmenej 50 kandidátov vo voľbách

Poľsko po roku 2005: nový stranický systém

- ▶ Vo voľbách zvíťazila strana Právo a spravodlivosť, vedená dvojčkami Lechom a Jaroslawom Kaczyńskimi (27%, 155 MPs)
- ▶ Druhá skončila Občianska platforma vedená Donaldom Tuskom (24% a 133 MPs)
- ▶ Vládnuca SLD získala len 11,3% (55 MPs, pokles o 161!), predbehli ich aj Sebaobrana (11,4%), v parlamente boli zastúpené aj Liga poľských rodín (8%) a tradične aj Poľská ľudová strana (7%)
- ▶ Očakávalo sa, že dve najväčšie strany vytvoria vládnu koalíciu
- ▶ Necelé tri mesiace po parlamentných voľbách ale nasledovali prezidentské voľby v ktorých proti sebe stáli kandidáti oboch najväčších pravicových strán

Vol'by 2005: nový stranický systém

- ▶ Hoci v prvom kole zvíťazil D. Tusk, v druhom kole ho porazil kandidát PiS Lech Kaczyński (54:46)
- ▶ PiS sa rozhodlo vytvoriť menšinovú vládu na čele s K. Marcinkiewiczom (líder J. Kaczyński sa o post neuchádzal), s podporou Sebaobrany a Ligy poľských rodín
- ▶ O rok neskôr tieto tri strany aj formálne vytvorili koaličnú vládu
- ▶ Krátko nato premiér rezignoval a J. Kaczyński sa stal premiérom koaličnej vlády
- ▶ Skončila stará logika stranického delenia na postkomunistický a postsolidaritný tábor (SLD vs. pravicové strany)

Voľby 2005: nový stranický systém

- ▶ PiS a PO sa stali základom nového delenia straníckej scény
- ▶ vo voľbách sa odlišovali programovými akcentmi (PiS: sociálne konzervatívne témy, PO: liberalizácia ekonomiky, deregulácia)
- ▶ Kaczyńského vláda bola euroskeptická, zvyšovala sociálne výdaje a presadzovala katolícko-konzervatívne hodnoty
- ▶ Viaceré jej opatrenia zastavil poľský Ústavný tribunál (protiústavnosť)
- ▶ Skončila predčasnými voľbami, korupčné škandály šéfa Sebaobrany viedli k rozpadu koalície, parlament skrátil svoje funkčné obdobie

Volby 2007 a 2011: dve víťazstvá PO

- ▶ Volby jasne ovládla PO (41,5% 209 MPs), nasledovala PiS s 31% a SLD s 13% a tradične Poľská ľudová strana s 9%, ďalšie strany neuspeli
- ▶ Vládu pod vedením premiéra Tuska vytvorila PO a ľudovcami
- ▶ Táto koalícia vládla dve plné funkčné obdobia (2007-2015)
- ▶ Prvá poľská vláda, ktorá obhájila svoj mandát vo voľbách
- ▶ Pripisované ekonomike: Poľsko jediná krajina EÚ, čo nebola v recesii

Vol'by 2015 a 2019: dominancia PiS

- ▶ D. Tusk rok pred voľbami rezignoval na post premiéra, stal sa predsedom Európskej rady, nahradila ho Ewa Kopacz
- ▶ Táto zmena už PO nevrátila slabnúcu podporu:
- ▶ V r. 2015 bola po 8 rokoch porazená vláda PO a ľudovcov
- ▶ Zvíťazilo PiS (37,6% a 235 MPs), PO skončila druhá (24% a 138 MPs), nasledovala odštiepenecká strana Moderná (7,6%) a ako obvykle ľudovci (len 5,1%)
- ▶ Ľavicová koalícia vedená SLD tesne neprekročila kvórum (7,6%), čo umožnilo vznik jednofarebnej väčšinovej vlády Práva a spravodlivosti

Víťazstvo PiS 2015

- ▶ PiS zvíťazilo aj vďaka úplnej zmene rétoriky (Smolensk II sa spomínal len minimálne, dôraz na sociálnu podporu pre rodiny, problémy v zdravotníctve a pod.)
- ▶ J. Kaczyński bol v kampani v úzadí, hlavnými tvármi boli mladí a populárni umiernení predstavitelia strany
- ▶ Parlamentným voľbám predchádzali prezidentské voľby, v ktorých zvíťazil mladý politik PiS A. Duda nad Komorowskim podporovaným vládnu PO
- ▶ Po parlamentných a prezidentských voľbách sa začali pokusy PiS o transformáciu politického systému podľa Orbánovho vzoru

Snahy PiS meniť politický systém

- ▶ Na rozdiel od Fideszu nemalo PiS ústavnú väčšinu v parlamente
- ▶ Ešte pred voľbami 2015 zvolila parlamentná väčšina (PO) 5 sudcov ústavného súdu, ktorí mali nahradiť končiacich sudcov (funkčné obdobie im končilo krátko po voľbách 2015)
- ▶ Nová parlamentná väčšina (PiS) odmietla akceptovať týchto sudcov a zablokovala (spolu s prezidentom) ich vymenovanie
- ▶ Zároveň zmenila zákon o rozhodovacej činnosti ÚS, ktorý po novom vyžadoval, aby ÚS musel rozhodnúť 2/3 a nie 1/2 väčšinou
- ▶ Zároveň ignorovala stanovisko ÚS a dosadila 5 nových sudcov zvolených PiS

Snahy PiS meniť politický systém

- ▶ Väčšina legislatívy o ÚS aj o súdnej sústave podlieha rozhodnutiam (zákonom) parlamentu
- ▶ Vládna väčšina zmenila celkovo 13 právnych noriem, ktoré upravujú postavenie súdnictva
- ▶ Vláda s parlamentom a prezidentom systematicky ovplyvňuje zloženie, právomoci, riadenia a celkové fungovanie súdnej moci
- ▶ (napr. Zníženie veku odchodu sudcov do dôchodku, čím sa otvára priestor na nové nominácie sudcov, právo prezidenta predĺžiť funkčné obdobie sudcov najvyššieho súdu, právomoc ministra spravodlivosti predĺžiť funkčné obdobie sudcov, menovať a odvolávať predsedov súdov a pod.)

Ovládnutie mediálnej scény

- ▶ Ihneď po získaní moci PiS úplne ovládlo verejnoprávnu televíziu TVP
- ▶ Podľa viacerých správ medzinárodných stavovských organizácií sa TVP stala nástrojom propagandy v rukách vládnucej strany: opoziční predstavitelia majú minimálny priestor, správy sú otvorene skreslené a dezinterpretované v prospech vlády
- ▶ Dlhodobým cieľom PiS je "polonizácia médií", t.j. obmedzenie zahraničného vlastníctva súkromných médií
- ▶ PiS má v programe aj zriadenie regulačných inštitúcií, ktoré majú dohliadať na kvalitu práce novinárov
- ▶ v r. 2020 štátna spoločnosť PKN Orlen odkúpila od nemeckých vlastníkov podiely v mediálnej skupine vlastniacej niekoľko desiatok regionálnych denníkov a týždenníkov

Poľsko v kontexte de- demokratizácie

- ▶ Freedom House 2014-2020: 93→84/100 (status FREE)
- ▶ Vývoj v Poľsku je znepokojivý aj z teoretického hľadiska: rizikové faktory zdôrazňované v existujúcich vysvetleniach de-demokratizácie v Poľsku absentujú:
 - ▶ Hospodársky rast (ročný priemer 4,1% za obdobie po 1989)
 - ▶ Členstvo v EÚ a nadviazanosť na liberálnodemokratické štáty (vplyv na socializáciu, linkage & leverage)
 - ▶ Parlamentný systém, proporčná reprezentácia, oslabenie právomocí prezidenta v ústave 1997/1999
 - ▶ konsolidácia (7 prípadov odovzdania moci opozícii 1989-2015)

Ako vysvetliť úpadok poľskej demokracie?

- ▶ Úrad prezidenta aj premiéra bol zredukovaný na úlohu administrátora politických rozhodnutí z prostredia PiS
- ▶ Rozhodujúcu úlohu v strane má J. Kaczyński, strana je pod jeho plnou kontrolou, úplná absencia zmysluplnej vnútrostraníckej demokracie
- ▶ Delegitimizácia parlamentnej opozície ako zradcov a nepriateľov (kľúčová rola médií kontrolovaných PiS)
- ▶ Popularita PiS sčasti spočíva v politike „kultúrnej kontrarevolúcie“
- ▶ Zároveň redistribúcia v prospech chudobnejších vrstiev:
- ▶ Zvýšenie detských prídavkov, zníženie veku odchodu do dôchodku, obmedzenie platieb dôchodcov za lieky a pod.

Ako vysvetliť úpadok poľskej demokracie?

- ▶ Kľúčovým mechanizmom úpadku demokracie je asymetrická polarizácia na strane elít:
- ▶ Zatiaľ čo rozdiely vo vnímaní politických javov medzi voličmi jednotlivých strán neboli dramaticky rozdielne, politickoideologická motivácia predstaviteľov PiS je hnacím motorom vývoja
- ▶ Tá sa následne – a s časovým odstupom – prejavuje aj na polarizácii spoločnosti
- ▶ Vo výsledku sú voliči PiS radikálnejší a neústupnejší voči oponentom
- ▶ Religiozita je najspolahlivejším prediktorom voličského rozhodovania

Vol'by v roku 2019

- ▶ Politicko-geografické rozdelenie krajiny: východné časti a vidiecke oblasti volili PiS, západ a mestá volili opozíciu
- ▶ PiS dokázalo navýšiť počet voličov a udržať si parlamentnú väčšinu (aj keď organizačne okrem PiS sú niektorí poslanci členmi menších strán)
- ▶ PiS (43,6% a 235 MPs), za ním koalície PO a Modernej (27,4% a 134 MPs), ďalej SLD (12,6% a 49) a ľudovci (8,6% a 30)
- ▶ Do parlamentu sa dostala aj radikálne pravicová Konfederácia sloboda a nezávislosť (6,8% a 11)

Voľby v roku 2019

- ▶ Zároveň PiS stratila kontrolu Senátu: opozičné strany koordinovali svoju činnosť a nestavali proti sebe kandidátov s cieľom nedopustiť víťazstvo PiS
- ▶ Znamená to, že legislatívny proces sa spomalí a opozícia v Senáte bude mať väčší priestor kritizovať vládne návrhy
- ▶ Zároveň má Senát určité menovacie právomoci, napr. volí ombudsmana (súčasný ombudsman je známym kritikom politik PiS)
- ▶ PiS sa snaži/lo získať na svoju stranu niektorého z opozičných Senátorov (ponuky na ministerské kreslo), zatiaľ neúspešne

Prezidentské voľby 2020

- ▶ pôvodne plánované na máj 2020
- ▶ vládna PiS zrejme v rozpore s ústavou presadila zmenu volebných pravidiel: kvôli pandémie sa voľby mali uskutočniť len poštou
- ▶ Senát kontrolovaný opozíciou pozdržal platnosť zákona, nebolo možné technicky voľby uskutočniť
- ▶ pod tlakom kritiky opozície a v dôsledku neschopnosti narýchlo voľby zorganizovať odložil parlament voľby na jún/júl 2020
- ▶ v nich tesne zvíťazil prezident Duda nad opozičným kandidátom 51:49

Prebudená občianska spoločnosť? Interupcie a protesty v roku 2020

- ▶ Ústavný súd na podnet organizácií bláznych PiS na jeseň 2020 rozhodol, že prísny interupčný zákon z roku 1993 je protiústavný, čím fakticky zakázal interupcie v Poľsku
- ▶ nasledovali masové demonštrácie, najväčšie od konca komunizmu, namierené proti vláde aj katolíckej cirkvi
- ▶ Ústavný súd v roku 2021 v separátnych rozhodnutiach rozhodol, že poľská legislatíva je nadradená právu EÚ a že jurisdikcia Európskeho súdu pre ľudské práva (Rada Európy) nie je pre Poľsko záväzná
- ▶ zásadný odklon od praxe európskych krajín